

Küsimus: Kas valikuid mõjutab eelkõige sisemine või väline sundus?

VASTUS: Valikud tulenevad kultuurist. Valikuid mõjutab alati sundus. Kultuurist tuleneb, mida inimene soovib määratleda sisemiseks ja mida väliseks. **ARUTLUSKÄIK:** Sootsiumi surve on ka teatris väline sundija; inimese tahe kogeda väärt teatrielamust on sisemine sundija. Seda juhul, kui panna alguslugu kärpesse ja alustada vastust hetkest, mil teater päriselt sünnib, etendusest. Nii sisemine kui ka väline sundus on asja teenistuses, kui inimesel on teada, mis asja ta ajab. Eesti teatris on mitu asja, mida tegijad ajavad: riigiteater, erateater, muusikateater, mitmežanriteater, muusikali-teater, sõnateater, teleteater, õhtusöögiteater, supiteater, trupiteater, sotsiaalteater, poliitiline teater, tantsuteater, esitajateater, teater suurtele ja teater väikestele, noore vaataja teater, nukuteater, klouniteater, komöödiateater, seisunditeater, alastiteater, kostüümidraama, metsateater, sooteteater, suveteater, põõninguteater, keldriteater, festivaliteater, alternatiivteater, väiketeater, vabateater jpm. Kõike üles lugeda on võimatu, aga teadlik vaataja leiab omale sobiva kätte.

Osa publikust jõuab teatrisse alati ainult välise sunni ajal. Neil, keda sisemine sund vaevab, on üks peamistest jõududest, mis teatrisse toob, uudishimu. Uudishimu pärast tehakse inimeste maailmas muidugi enamik asju, kuid teatri puhul huvitab inimest ikka kaks asja: mis juhtub ja kuidas juhtub? Tegelikult on vastus üks, sest mündil on kaks poolt ja katsu sa anda jumalale, mis tollele kuulub, ja keisrile, mis tema oma.

Teatrisaalis hakkab inimene lavategelasele kaasa elama, rõõmustab ja kurvastab koos temaga, kuid tegelikult tahab peegeldust sellele, mis tema endaga tema oma elus juhtub. Igal inimesel on vaid üks elu ja isegi innovaativne inimene ei saa midagi selle vastu, kui ta oma elule mõeldes tihti peale mõistmatu ses tardub: pulmad, varrude, matused! See on mõistetamatu! Kui inimene kirikus altarile küünla süütab, mis sund teda kiusab, kas väline või sisemine? Teatritegijad ajavad igaüks ühte ja ainust ideaalset etendust taga ja vaatavad loodavad kohtuda ühe ja ainulise tõelise elamusega. Tegelikult on elamuse nimeks surm, aga teda on harjutud tihtipeale kunstiks kutsuma. Las ta jääb. Heal lapsel mitu nime.

Küsimus: Kas valikud on kunstilised või rahalised?

VASTUS: Teadvustatud valik on alati nii kunstiline kui ka rahaline, peaaegu on see, et valik oleks eesmärgipärane. **ARUTLUSKÄIK:** Küsimus sisaldab lihtsustatud vastandust. Valikud tulenevad ideest, materjalist, tööprotsessist ja eelkõige ajahetkest. Valikute alusel me inimestena eksisteerime, nagu Suur Sören ütles. Nii kunst kui ka raha on ainult vahendid. Nii kunst kui ka raha on illusiooni värvid. Nii et lõppkokkuvõttes, kui valik on tehtud enesele aruandes, pole vahet. Konks on selles, et valiku tegemiseks peavad eesmärgid seatud olema. Valikut saab teha maailmavaatest lähtuvalt. Seepärast ongi teatritel kunstilised juhid, kes teevad oma valikud, lähtudes teatri kunstilisest programmist. Aga ühte ideed saab teostada mitut moodi. Teatri tegelik elupaik on kujutlusilm ja vaatajate kuklapool, mälu, ning teatri ülesanne on püüda muutuvast ajast tõetk kinni.

Küsimus: Kas eelistada vabakutselisust või tööd repertuaariteatris?

VASTUS: Vabakutselisust ja tööd repertuaariteatris ei ole mõtet vastanduse tasemel käsitleda. Iga inimese otsus on ainulaadne ja võimalusena eksisteerivad mõlemad paralleelselt. **ARUTLUSKÄIK:** Vabakutseline teeb tihti peale rohkem tööd ja vastupidi. (Küsimus on ses mõttes varjatult tendentslik.) Mõlemad variandid peavad võimalikud olema. Tihti peale pole inimesel võimalik midagi eelistada ja kui vabakutselisus on vaba valik, siis mis siin ikka eelistada. Vabakutselisust eelistan mina vabateatri kunstilise juhina, st mulle on vabade näitlejate olemasolu varjatult kasulik.

Näitlejate puhul on küsimus selles, kuidas nad ennast määratlevad ja millele nad oma elu pühendavad. Üks on küll kindel: ametnikupositsioonilt ja vastu tahtmist teatrit teha ei saa. Tegelikult arenevad suured teatrid produktsioonimajade suunas ja produktsioonimajad ihkavad muutuda suurteks teatrimajadeks. Kunstnikud-lavastajad, esitajad, trupid-kooslused peavad leidma igaüks oma tee.

Teater on elusorganism, mis koosneb loovate inimeste vahel tekkivast sünergiast. Trupid, mille eluiga on lühike (3–7 aas-

tat), on selle biosfääri asukad. Lavastajatel on võime ning kohustus trupp luua, kuid ka võimalikult kaua elus hoida, ravida ja tarvitusel reanimeerida, sest ainult nii sünnib teatri looming. Teatrimajad pole üldse kõige tähtsam asi ses mängus. Kui rääkida avatud lava mudelist, siis sellega on nõnda, et igal teatril peab olema kunstiline programm, teater vajab oma ideoloogiat. Kui ideoloogia on ideoloogia puudumine, siis see on äärmuslik, argus või lauslolu! Iga avatud lavagi peab leidma oma ideoloogia ja siis ta (ennäe imet!) polegi enam avatud lava. Palju olulisem küsimus on see, kas eelistada produktsenditeatrit või lähtuda etendustegevuses kunstnikupositsioonist. Mina eelistan kirjut pilti.

Küsimus: Kas valik teha teatrit Eestis toob kaasa reaalse võimaluse sotsiaalselt olulisteks tegudeks?

VASTUS: Valik teha teatrit toob ilmtingimata kaasa reaalse võimaluse teha sotsiaalselt olulisi tegusid – näiteks tegelda töö nime all mänguga. Pärast tõsiselt! **ARUTLUSKÄIK:** Teater on sotsiaalselt oluline, kuid iseküsimus on see, millega seda sotsiaalselt olulisust mõõta. Näiteks VAT Teatris töötab alla 20 inimese, aga meie lavastusi vaatab igal aastal üle 20 000 inimese. 20 ja 20 000. See, mida 20 teevad, läheb 20 000-le korda. Kui tulemit kuidagi poliitkorrekt-selt iseloomustada, siis VATis on tööviljakus väga kõrge. VAT hakkas kord esimesena väike-teatrite seas seda igivana teatriasja uut moodi tegema ja me oleme olnud edukad.

Statistika ütleb, et teater on sotsiaalselt oluline. Teatri tegevuse hindamiseks on peale arvude ka muid mõõdikuid. Vahel pööravad kõikisugu spordiajude teatrite tegemistele tähelepanu. Mitu korda aastas toimub mingi valik, konkurss, festival, keegi valitakse teistest paremaks jne. Meedia võimendab mõõduvõtte ja teeb võistlemise sotsiaalselt veel olulisemaks. Koostatakse pingeridu ja kaalutakse sotsiaalselt kaalu. Kõik inimesed küll teavad, et pingeridu ei maksa kunsti puhul ületähtsustada, kuid põnev on ikka ja kaaluma peab, sest kaal on leiutatud. Samamoodi ei maksa jumalikustada ka mõisteid sootsium ja sotsiaalsus, muidu jõuame ahvikarja tagasi. Tõstame kilbile need igivanad: «Kel jõud, sel õigus!

Kel enam, see parem! Kel hiilgavam, see targem!»

Ega inimese kõdukihi eest ei õnnestu põgeneda, isegi elevantidilust torni mitte. Ja sootsium koosnebki üksikutest hingedest, kellest igaühel ainult oma isiklik tee käia. Inimene mängib oma teadvuse lõksus ikka sellist mängu, et ta tahaks Jumalaks saada ja maailmast välja astuda, nagu Jumal tegi. Õieti – Jumala käest ei küsitudki. Ja küllap see juhtub ka, kui arvutid kord teadvuse üle võtavad. Küsimus kõlab: millal nad võtavad? Aga ka inimese loodud arvuti pole midagi muud kui üks deemon, varjukuju ja temagi vajab muinasjuttu. Vajab midagi sotsiaalselt olulist, vajab Jumalat. Või lepib iidoliga? Protsessor seda teab! Eks lootus jääb, et arvuti õpi oma mõistust kasutama ja determineerituse piires tegema vabast valikust lähtuvaid tegusid, mis peaksid saama üldkehtivateks seadusteks.

Inimene järjekindla kantimisega ilmselgelt hakkama ei saa ja seepärast on muu seas ka teater sotsiaalselt oluline. Inimene on ikka eelkõige mängiv loom ja inimese maailma kõige olulisemad institutsioonid on läbi aastatuhandete olnud need, mis tegelevad mänguga. Elustavad vanu mängu ja edendavad uusi. Kui kellelgi on internetiajastul tekkinud tunne, et teater kaotab kuidagi oma tähendust ajas, siis ma julgen tingimusteta väita, et tegu on eksiarmusega. Teater ei kaota oma tähtsust kunagi, sest teater on inimese määratlemise kunst ja määratlema peab iga päev.

Küsimus: Mis on ühe või teise teatrimudeli plussid ja miinused ning mille alusel neid valikuid vaetakse?

VASTUS: Kui teatrimudelid jutuks võetakse, siis mõeldakse meie ajal ilmselt repertuaariteatri ja projektiteatri mudeleid. Tegelikuses eksisteerivad need mudelid paralleelselt. Segamudel on kõige levinum mudel. Ja seepärast ei vii projektiteatri ja repertuaariteatri vastandamine mitte kuskile. Tegelikuses peab loojal olema võimalus luua tema andele sobiv mudel. Ja kultuuri-ametnike, -poliitikute ülesanne on käsitleda eesti andeid nagu maavarasid. On tarvis luua ande rikastamiseks sobivad tingimused! Igal andel on potentsiaali luua töökohti! Isegi neil, kes on kodus ja keda pole vaja kuhugi kutsuda!

ARUTLUSKÄIK: Olemasolevate teatrimudelitega on samasugune lugu nagu inimese vooruslike valikute ja Olümpose jumalatega. Sokrates küsis, kas inimene teeb voorusliku valiku sellepärast, et see on jumalatele meelepärane, või sellepärast, et see on temale endale meelepärane. Ja seejärel küsis, miks see siis õieti temale endale meelepärane on. Kas sellepärast, et «voorulik Sokrates» on jumalatele meelepäraneem kui vooruseteta Sokrates ja Sokrates on sellest teadlik? Või on Sokratesel siiski mingi sisetunne või teadmine, mis on jumalast vaba? Sokratesel oli *daimon*, teadagi. Aga metafüüsika valda kuuluvate küsimuste vastused kipuvad kehtima vaid vastamise hetkes, sest ajajõgi voolab edasi.

Igamees oma peas loob mudeli, kuhu ta maailma kui kala võrku püüab. On igasuguseid teatrimudeleid ja muidugi me elame mudelipõhises reaalsuses, kuid teatri mudeldamine on ühest otsast ka kindla peale vägivald. Ametnikel on mu-re, sest tabelit ja mudelit on tarvis. Aga sellega on täpselt samamoodi nagu suurte teaduse populariseerijate Steven Hawkingi ja Richard Dawkinsi teostega. Põnev lugeda, aga tagantjärele mõtled, et kui reaalteadlased hakkavad maailma seletama, siis nad ainult tõlgivad, kuid originaal lippab eest ära.

Maailm on kaval rebane, kes igal juhul taadi eest metsa pangeb – kala hambus, sest taat on mudelis kinni ega näe reinuvalderit. Peabki taadike leppima taas kord kala selgrooga – kui nüüd eesti muinasjutupärandile ja ühtlasi ka Kristuse loole ning kirikule viidata. Väärtussüsteem, uskumuste kogum, mille abil saab reaalsus talutavaks, on vilgas kala. Inimest vaadates näed vaid tumedat veepinda, mille all aimed kala ujuvat. Sa ei näe elukat jõevoolus, muutuvast ajas ja praeguses hetkes. Inimlik väärtussüsteem on see kala, mida me teatris igal õhtul publiku jõest püüame. Pannile teda ei panda, sest püügi mõte oligi veenduda, et kala ikka on jões.

Elame relativistlikus maailmas, kus absoluutset tõde ei ole, nagu pole ka absoluutset aega, kuid teatrilaval pannakse vahel aeg koguni seisma ja inimhinge tõde on neil hetkedel absoluutne. Lavastaja tõde on absoluutne tõde ja seda tõde käivadki inimesed teatris otsimas. Sest isegi kui tõde pole, on inimese janu tõde järele. Mujalt kui siin ja praegu mängivate inimeste soojast hingeõhust seda ei lei.

* Küsimused saatis kõigile eesti teatrite juhtidele EETEALI juhataja **Monika Larini**.

LUULEHETK – HETK LUULES AUGUST SANG «ÕUNAPUU»

Siin seisan ma all õunapuu.
On selge päev. Septembrikuu.

Ma nõutu näoga seisan ega tea, mida teha südamega.

Suur vaikus. Puhtad, karged vormid.
On olnud esimesed tormid.

Ma kraabin augu aia mulda ja ise piilun, kas ei tulda.

Üks viimne villi ladvas tukub.
Ma raputan – õun alla kukub.

Jää, süda, mulla musta puuri ja puhka seal ja aja juuri.

Ma hambad sinna sisse löön ja aegamööda maitstes süü.

Ja jälle seisab siin kord puu. Ja kus on puu, seal on ka muu:

Ja kuskil kaugel mühab meri ja vaikselt nõrgub vilja veri

on õitesadu, kattev radu, ja okste vahel valvav madu,

mu huultele ja jälle saavad need punahellaks nagu haavad.

ja suudlused ja laste kilked ja nutt ja naer, aplaus ja pilked,

Ja siis ma seisan, süda peos kui tühi kruus, kui loetud teos.

ja õunte vaikne potsatus ja tähistava otsatus.

Lihtsuse luulendaja, üks eesti luule realistlikumaid (klassikalisemaid) autoreid, poeet, kes vältis äärmusi ja seadis inimlikkuse alati esikohale – nõnda on iseloomustanud August Sanga (1914–1969) kirjandusteadlane Märt Väljataga, osutades ühtlasi sellesama lihtsuse rafineeritusele, Sanga sõnumi ja värvi eristatavusele. «Keel on Sangale nagu aknaklaas, läbipaistev meedium selle juurde, mida näidata tahetakse,» täheldab Väljataga. Seegi, 1967. aastal kirjutatud luuletus kinnitab öeldut. Ühest õunasöömise hetkest kasvab sümbol elu lakkamatule ringkäigule. Õuna isikustatud süda ei kuulu ainult õunale – need on ka inimeste südamed, milles tuikab igavik. **REIN VEIDEMANN**

ARVAMUSKULTUUR

Peatoimetaja **Merit Kopli**
AK toimetuse juhataja **Neeme Korv**
Kujundus **Jaanus Koov, Grete Teearu**
Arvamus **Urve Eslas, Marti Aavik, Taavi Minnik**
Kultuur **Heili Sibrits, Tiit Tuumalu, Janar Ala, Rein Veidemann**
Juurikas **Mart Juur**
Toimetaja **Marika Milve**
Tõlkija **Marek Laane**

Maakri 23a, 10145 Tallinn,
666 2202, faks 666 2201,
ak@postimees.ee